

УДК 002.2:339.543(477)"1991/2009"

Ольга Лесюк,
начальник довідково-бібліографічного відділу
бібліотеки Академії митної служби України

Бібліометрична діагностика розвитку книжкового потоку з митної справи України у 1991—2009 роках

На основі застосування бібліометричного інструментарію проаналізовано склад, структуру та динаміку функціонування вітчизняного книжкового потоку з митної справи України у 1991—2009 рр. як модель інформаційно-когнітивного забезпечення галузі. Визначено особливості розвитку тематичної, типологічної, хронологічної, географічної, видавничої, мовної структури потоку.

Ключові слова: митна справа, документний потік, тематична структура, видова структура, мовна структура, хронологічна структура.

Майбутнє українського суспільства значною мірою залежить від здатності управляти інформацією через опанування комунікаційними технологіями та засобами її опрацювання, систематизації, розповсюдження й використання. Сучасні глобалізаційні тенденції розвитку інфосфери актуалізують необхідність систематичного бібліометричного моніторингу галузевих документних потоків (ДП), зокрема й з митної справи, результати якого дають змогу визначити рівень інформаційного забезпечення певної сфери діяльності, встановити напрями, темпи та тенденції розвитку її управлінської, наукової, освітньої та практичної складових.

Соціокомунікаційна та ресурсна сутність функціонування ДП традиційно є предметом дослідження науковців, інформаціологів, бібліографознавців, документознавців та бібліотекознавців. Методологічний фундамент розвитку бібліометрії закладено в працях зарубіжних науковців Д. Прайса, Р. Бартона, Р. Кеблера; представників радянської та пострадянської школи Г. Гедримович, Г. Гордукалової, В. Горькової, В. Мінкіної, В. Рокицької та інших [4—6, 9]. Серед вітчизняних дослідників закономірності розвитку ДП вивчалися А. Соляник [10]. Щодо галузевих ДП, певні аспекти розвитку мікропоту книжкових видань митної тематики як складової ДП з правознавства досліджувались у низці публікацій О. Васюк [1—3]. Певні узагальнення стосовно сучасних тенденцій функціонування ДП у галузі митної справи були викладені автором цієї статті у тезах доповіді на науковій конференції [8].

Фрагментарність спроб бібліометричної діагностики означеного галузевого ДП, визначення стану і тенденцій його розвитку зумовили *актуальність* нашого дослідження.

Мета статті — визначення тенденцій розвитку вітчизняного книжкового потоку з митної справи від набуття Україною незалежності (1991) і дотепер (2009).

Митна діяльність упродовж усього періоду існування "була і залишається одним із суттєвих атрибутів незалежної України, яскравим свідченням її владного і фінансового суверенітету" [7, с. 6].

Стан інформаційно-комунікаційного та когнітивного забезпечення розвитку галузі в цілому та окремих її напрямів можна визначити через аналіз кількісних і якісних характеристик ДП як її інформаційної моделі. Об'єктом бібліометричної діагностики розвитку вітчизняного потоку книг і брошур з митної справи визначено "Літопис книг" та "Літопис авторефератів дисертацій" за період з 1991 по 2009 рр. Індикаторами бібліометричного аналізу були річний обсяг потоку, його тематична, типологічна, хронологічна, географічна, видавнича, мовна структури.

Всього за означений період вийшло друком 494 книги і брошури з митної справи України. Аналіз хронологічної структури потоку (рис. 1) дав змогу встановити, що найменша кількість видань з теми припадає на перші п'ять років незалежності: з 1991 по 1995 рр. вийшло всього 17 назв книг, тобто майже стільки ж, скільки надруковано вже наступного, 1996 року — 18 назв. Починаючи з 1996 р., й протягом наступних шести років кількість книг та брошур з митної справи постійно зростала, становлячи в середньому 25 назв на рік, а, починаючи з 2002 р. і дотепер, постійно збільшувалася в 1,5—2 рази. Найпродуктивнішим виявився період з 2002 по 2006 рр., коли щорічний обсяг книжкових видань з митної справи становив 8,5—11% (41—54 видання) від загального обсягу потоку. Така динаміка ДП з митної справи обумовлена, насамперед, об'єктивними суспільно-політичними та історичними обставинами, які виявлялися у процесах становлення галузі як окремої функціональної та інституціональної структури (1991—1995) та наступного етапу розвитку і нагромадження теоретичного та практичного досвіду функціонування митної галузі (1996—2001). З 2002 р. відбувається стабільне зростання ДП, яке відбиває інтенсифікацію соціокомунікаційної діяльності в митній сфері.

Особливості тематичної структури мікропоту книг і брошур митної тематики ілюструє табл. 1. У наявному ДП майже третину від загального обсягу (29,8%) становлять видання, присвячені митному праву і митному законодавству — 147 назв. Такий розподіл зумовлений, передусім, специфікою самої галузі, яка є переважно "юридичною" за своєю сутністю.

⁵ Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / Патрик Дж. Бьюкенен ; пер. с англ. А. Башкирова. — М. : АСТ, 2003. — С. 16.

⁶ Сенченко М. І. "Культурна революція" в Україні, або Управління деградацією / М. І. Сенченко. — К. : МАУП, 2004. — 212 с.

⁷ Новый Петербург. — 2001. — № 46 (15 нояб.).

⁸ Ризи А. Смена власти на Земле: планы могущественных сил, глобальные решения и переломная эпоха / Армин Ризи. — М. : Райхль, 2010. — 696 с.

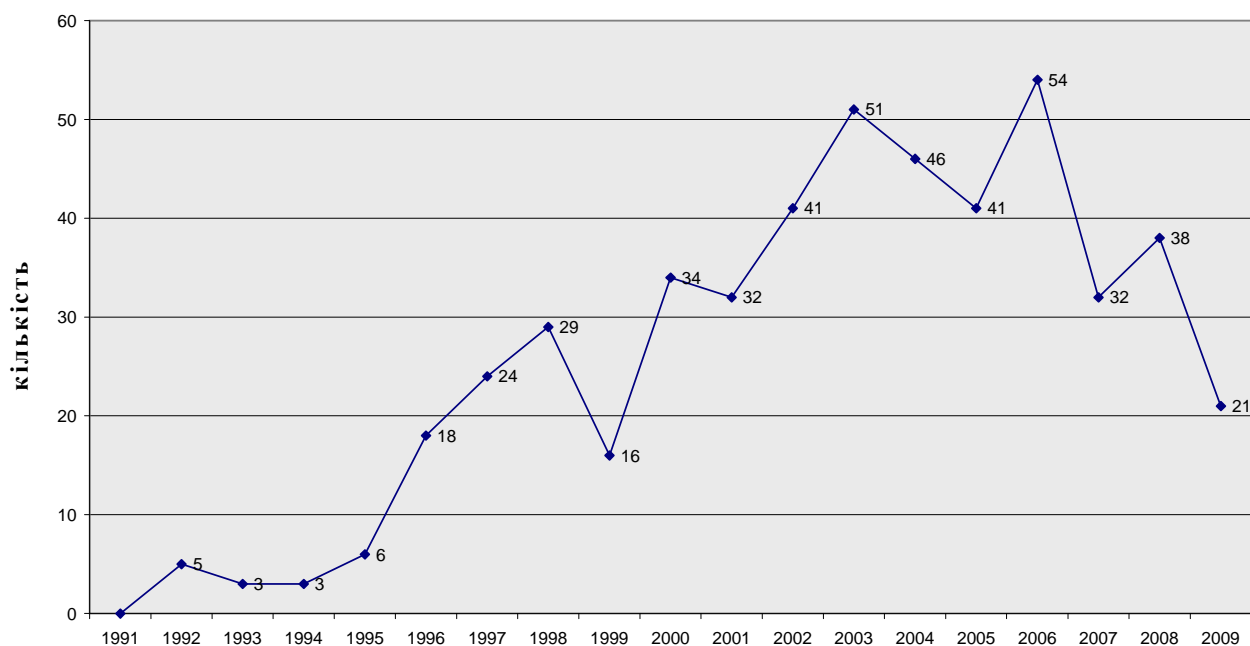

Рис. 1. Хронологічна структура ДП з митної справи в Україні (1991–2009)

Друге місце в тематичній структурі потоку займають книжкові видання, присвячені структурі та організації діяльності митної служби — 38 (7,7%), а також теоретичним основам митної справи — 37 (7,5%). Таке співвідношення відбиває об'єктивні еволюційні процеси формування митної служби в державі, необхідність її структурно-організаційної розбудови та галузевої інституалізації. До цього необхідно додати і 5% видань з управління в діяльності митних органів та кадрового забезпечення галузі — відповідно 13 (2,6%) та 12 (2,4%).

Економічну складову митної діяльності в тематичній структурі книжкового потоку репрезентують 35 (7,1%) видань з питань регулювання зовнішньої торгівлі та митних тарифів, 32 (6,5%) — видання з товарознавства й експертизи в митній справі.

Достатньо велику частину обсягу книжкового потоку становлять видання, присвячені історії митної справи — 28 (5,7%). І це не випадково, адже вивчення історичного підґрунтя є обов'язковою передумовою розвитку будь-якої галузі діяльності. Стабільно великий відсоток видань у загальному ДП присвячений митному контролю та митній справі за кордоном — по 21 (4,3%). Явно недостатня кількість видань (по 2–4, або 0,4–0,8%) в означений період висвітлювала такі важливі аспекти вітчизняної митної справи, як митна безпека, митні пільги, митна вартість товарів, митні процедури, митний режим, митне декларування.

Таблиця 1

Тематична структура ДП з митної справи України (1991–2009)

Теми	Кількість	%
Теоретичні основи митної справи. Загальні положення	37	7,5
Митна політика	14	2,8
Митна безпека	2	0,4
Митний маркетинг. Митна логістика	5	1,0
Історія митної справи	28	5,7
Структура та організація діяльності митної служби	38	7,7

Діловодство в митній справі	3	0,6
Митний контроль	21	4,3
Митне оформлення	11	2,2
Митне декларування	4	0,8
Митний режим	4	0,8
Митні процедури	3	0,6
Заходи регулювання зовнішньої торгівлі. Митні тарифи	35	7,1
Мито. Митні платежі	14	2,8
Митна вартість товарів	3	0,6
Митні пільги	2	0,4
Митна статистика	5	1,0
Товарознавство та експертиза у митній справі	32	6,5
Інформаційні технології в митній справі	17	3,4
Митне право. Митне законодавство	147	29,8
Митні правила	15	3,0
Контрабанда	6	1,2
Управління в діяльності митних органів	13	2,6
Підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників митної служби України	12	2,4
Митна справа зарубіжних країн	21	4,3
Художні твори митників та про митників	2	0,4
Усього	494	100

Типологічна структура книжкового потоку митної тематики відображає розповсюдженість та кількісне співвідношення документів певних типів або жанрів, що характеризують цільове призначення видань (табл. 2).

Результати аналізу типологічної структури мікропоту книг з митної справи дали змогу виявити, що більше третини загального обсягу потоку становлять навчальні видан-

ня — 178 (36,1%), з яких 60 назв припадає на навчальні посібники, 22 — на підручники, 25 — на курси, тексти, конспекти лекцій, 71 — на навчально-методичні матеріали (методичні вказівки, практикуми, наочні видання тощо).

Таблиця 2

Особливості типологічної структури потоку книг і брошур з митної справи України (1991—2009)

Види видань	Кількість	%
Офіційні видання	111	22,5
Наукові видання	149	30,2
Науково-популярні видання	8	1,6
Виробничо-практичні видання	5	1,0
Нормативні виробничо-практичні видання	25	5,1
Навчальні видання	178	36,1
Довідкові видання	15	3,0
Літературно-художні видання	2	0,4
Усього	493	100

Такий суттєвий відсоток навчальних видань свідчить про високий рівень навчально-методичного забезпечення підготовки та перепідготовки фахівців для митної справи в Україні. Ще одна третина загального обсягу потоку книг та брошур з митної справи припадає на наукові документи — 149 назв (30,2%), серед яких найбільше авторефератів дисертацій (85 назв) і 60 монографій, що дає підстави для констатування активного розвитку наукової та навчальної діяльності в галузі сучасної митної справи України.

Традиційно велику питому частку книжкового потоку становлять офіційні видання — 111 (22,5%), пріоритетним серед їх назв є Митний кодекс та коментарі до нього. На жаль, незначною в типологічній структурі книжкового потоку є кількість довідкових видань — лише 15 (3%). Наявні нині словники, довідники та енциклопедії не задовольняють нагальні потреби митної практики, проте пов'язано це, передусім, зі значними витратами на їхню підготовку та друкування. І це при тому, що змістовна основа (правові першоджерела) швидко застаріває.

Найменшу кількість серед видань цього асортименту становлять науково-популярні та виробничо-практичні — відповідно 8 (1,6%) і 5 (1%). Це закономірно, адже такі їхні жанри, як інструктивні та методичні матеріали, практичні посібники, консультації на сучасному етапі є найпоширенішими та найдоступнішими в електронному форматі, оскільки саме ці підвиди видань покликані розповсюджувати найактуальнішу та найоперативнішу митну інформацію.

Бібліометричний аналіз видавничої структури книжкового потоку дав можливість встановити, що суб'єктами видавничої діяльності в галузі митної справи на сучасному етапі є 164 видавництва різних форм власності, видавничі організації, видавництва при наукових установах і навчальних закладах.

Таким чином, у структурі ДП, диференційованого за ознакою суб'єктів видавничої діяльності, пріоритет мають профільні ВНЗ (див. табл. 3). На сучасному етапі їхня роль істотно змінюється: крім освітнянських завдань, вони все більше виконують функції науково-дослідних центрів. Це, насамперед, стосується "лідерів" юридичної та економічної наук: Академії митної служби України (Дніпропетровськ), Київського національного торговельно-економічного університету, Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого (Харків), Львівської комерційної академії, Одеської національної юридичної академії, Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Національної ака-

демії Державної податкової служби України (Ірпінь). Видавнича продукція цих установ рівною мірою містить як навчальну, так і наукову літературу.

Серед провідних видавничих суб'єктів варто відзначити три найбільших видавництва, що спеціалізуються в галузі видання офіційної ("Одіссеї", Видавничий дім "Ін Юре") та навчальної літератури ("Знання") з митної справи.

Таблиця 3

Провідні суб'єкти видавничої діяльності в галузі митної справи України у 1991—2009 рр.

Суб'єкти видавничої діяльності	Кількість книжкових видань
Академія митної служби України (Дніпропетровськ)	51
Державна митна служба України (Київ)	33
Київський національний торговельно-економічний університет	23
Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого (Харків)	18
Львівська комерційна академія	17
"Одіссеї", видавництво (Харків)	17
Одеська національна юридична академія	16
"Знання", видавництво (Київ)	16
Київський національний університет ім. Тараса Шевченка	11
Національна академія Державної податкової служби України (Ірпінь)	10
Видавничий дім "Ін Юре" (Київ)	8
Усього	220

Мовна структура книжкового потоку митної тематики — це співвідношення в ньому документів, опублікованих певними мовами. Особливістю видань аналізованого асортименту є двомовність: в Україні 2/3 (86,6%) книг і брошур з митної справи видаються державною мовою, а 13,4% обсягу потоку — російськомовні видання.

Таким чином, результати бібліометричної діагностики функціонування сучасного книжкового потоку з митної справи в Україні дають підстави для висновку, що динаміка його розвитку стабільна і має тенденцію до постійного зростання щорічного обсягу. Домінують навчальні, наукові та офіційні видання українською мовою, що свідчить про інтенсивність розвитку наукової, навчальної та практичної сфер митної діяльності в Україні. Провідними центрами генерування книжкового потоку виступають юридичні та економічні ВНЗ, які в нинішніх умовах інтегрують теоретичні дослідження та узагальнюють інноваційний практичний досвід митної діяльності в Україні, про що, зокрема, свідчить однакова кількість виданих ними навчальних і наукових видань.

Подальшими напрямками дослідження є поглиблений аналіз видової та тематичної структури вітчизняного ДП з митної справи, зокрема й електронного, визначення особливостей функціонування потоку профільних періодичних видань, неперіодичних збірників, встановлення специфічних властивостей видань, закономірностей старіння та розсіювання інформації з митної справи.

Список використаної літератури

1. Васюк О. В. Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів : монографія / Васюк О. В. ; Нац. аграр. ун-т. — К. : НАУ, 2004. — 159 с.
2. Васюк О. В. Інформаційно-бібліографічне забезпечення юристів в умовах формування правової держави : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Оксана Василівна Васюк ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2003. — 20 с.

3. Васюк О. Систематичний аналіз документного потоку з пра-вознавства і юридичних наук / Оксана Васюк // Вісн. Кн. палати. — 2001. — № 3. — С. 13—17.
4. Гедримович Г. В. Методические советы по изучению информационных документальных потоков / Г. В. Гедримович, В. А. Минкина ; Ленингр. гос. ин-т культуры им. Н. К. Крупской. — Л. : ЛГИК, 1972. — 32 с.
5. Гордукалова Г. Ф. Документальный поток социальной тематики как объект библиографической деятельности : учеб. пособие / Г. Ф. Гордукалова. — Л. : ЛГИК, 1990. — 108 с.
6. Горькова В. И. Инфометрия : (количеств. методы в науч.-техн. информации) / В. И. Горькова ; ВИНТИ. — М. : ВИНТИ, 1988. — 327 с. — (Итоги науки и техники. Серия: Информатика ; т. 10).
7. Коцан Н. Н. Територіальна організація митної діяльності України : монографія / Н. Н. Коцан. — Луцьк : Вежа, 2005. — 384 с.
8. Лесюк О. В. Документний масив з митної справи України (1991—2008): загальні тенденції розвитку / О. В. Лесюк // Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 22—23 квіт. 2010 р. / Харк. держ. акад. культури. — Х., 2010. — Ч. 2. — С. 128.
9. Рокицкая Э. Е. Основные направления изучения документальных потоков / Э. Е. Рокицкая // Сборник научных трудов ЛГИК. — 1983. — Т. 76. — С. 5—25.
10. Соляник А. А. Документні потоки та масиви : навч. посіб. для вищ. навч. закл. культури і мистецтв / А. А. Соляник ; Харк. держ. акад. культури. — Х. : ХДАК, 2000. — 112 с. — (Документні ресурси).

На основе применения библиометрического инструментария проанализированы состав, структура и динамика функционирования отечественного книжного потока по таможенному делу Украины в 1991—2009 гг. в качестве модели информационно-когнитивного обеспечения отрасли. Определены особенности развития тематической, типологической, хронологической, географической, издательской, языковой структуры потока.

The composition, structure and dynamics of the functioning of the national book flow on customs in Ukraine in 1991—2009 as a model of cognitive information-security industry are analyzed through the use of bibliometric tools. The features of the development of thematic, typological, chronological, geographical, publishing, linguistic structure of the flow are determined.

Матеріал надійшов у редакцію 10 серпня 2010 року